

ЦОНЧО РОДЕВ ПРЕЗ РЕКАТА

chitanka.info

Отначало просто не го забелязваха — не бяха едно или две момчетата, които привечер се въртяха край Дунава, заети да ловят риба с въдица, да зяпат корабите по пристанището или само ей така, да мятат плоски камъни в реката и да гледат как те многократно подскочат по водната повърхност. После обаче постепенно се наби в очите на хората, та дори Юмер кафеджията му извади прякор хайаладжъ, ще рече — мечтателя. Защото това голобрадо чираче се появяваше все по едно и също време до брега („Можеш да си нагласиш часовника по него“, смееха се агите от кафенето), отминаваше с безразличие шетнята и многоезичната реч на моряците и пътниците, а се отправяше нагоре, почти до края на града, сядаше все на един и същ камък и там оставаше неподвижен час, та и повече, и само с широко отворени очи се взираше в Дунава, а лицето му беше такова, безизразно и винаги еднакво, че никой не можеше да разбере какви мисли се тълпят зад него. Накрая престанаха да му обръщат внимание: приеха го за безвреден малък чудак — какви ли ги нямаше в шумния и многолюден Русчук^[1]? — и го забравиха.

Както мнението на хората към него не оставаше постоянно, така и за Райчо, чирака на терзията^[2] хаджи Васил, отношението към великата река на няколко пъти се променя.

Когато краката и гласът му го доведоха лани в Русчук, Дунав отначало породи в него страх и го отблъсна. Не със своята стъписваща големина или със силата си, а със спомените, които възкреси в сърцето на момчето. Защото за Райчо това беше „река като Янтра, само че поширока“, пък Янтра значеше за него двете години чиракуване, не, робуване при майстор Петко в Търново, жилавите пръчки на чорбаджията, вечното недоволство и навикванията на буля Петковица, непосилно тежките менци с вода, мъкнати по двайсет пъти на ден от реката до дома на майстора, кобилиците с праните черги, от които крехките рамене се огъваха до счупване... С време този спомен поизбледня. Както и подробностите около бягството от Търново. Най му помогна майсторът. Този, хаджи Васил Минков, не беше като чорбаджи Петко. Е, пак имаше работа — и в дюкяна, и в къщи да се помага, и стока да се разнося, но туй беше работа при човек, не при джелатин^[3]. Тук и обноската беше друга, и храната, пък и времето бе разпределено по-другояче, та даваше на чирачето възможност да

отдели по някой час за себе си, да поизлезе. Майсторът дори го поощряваше:

— Излез, чоджум^[4], излез се поразходи, погледай реката. Да, да, погледай я. Но постарай се да видиш реката, а не водата. Водата, чоджум, ще изтече в морето и ще се загуби, докато реката е врата към широкия божи свят. Поразсъди даже върху туй, че в горния си край тя прекосява земята на немеца, а в долния мие краката на дядо Иван и ще разбереш, щото ти хортувам сега...

Вслуша се в думите му Райчо и постепенно той, чуждото на голямата вода балканджийче, се научи да гледа реката. Не да влезе в нея, опазил го бог — къде в старопланинската махала Райковци толкова вода, че да се научи да плува! — но да съзерцава напирещите ѝ талази, да си спомня приказките за русалки и змейове, които обитават дълбините, и да дебне дали не ще се появят между диплите на вълните техните измамнокрасиви или пъклено-страшни образи, да си представя чуждите и безкрайно далечни страни, откъдето идва тази река и накъдето отива. Обикна ли я той? Приобщи ли се към нея? Не, тя продължаваше да буди необяснима боязън в душата му, стъписваше го с неудържимата си стихия, само че вече наред със страха той изпитваше и интерес, и уважение, и своеобразна привързаност, породена от опознаването. В тези именно дни му извадиха прякора хайаладжъ.

Следващата промяна на Райчовото отношение към Дунава дойде тогава, когато се разчу, че московският цар подхванал война със султана. По-точно — няколко месеца по-късно. В началото хаджи Йоан и другите приятели на чорбаджията му, които имаха привичка вечер да се отбият на чашка „бяла Рада“ в дюкяна, си шепнеха със светнали очи „Московецът минал Днестър... минал Прут... Серет...“, но тези имена нямаха свършено никакво значение за малкия балканджия. Съвсем друго беше, когато веднъж, по никое време сутринта, хаджи Йоан нахлу в дюкяна и извика от вратата:

— Днес черпнята е от мене, хаджи Василе. Снощи дядо Иван излязъл срещу Силистра и сега пои коня си в Дунава...

Това беше вече нещо съвсем друго! Ами че нали Дунав минава, речи го, пред вратата на хаджи Васильовия дюкян? И Силистра ей къде е, на няколко часа път с кон!

Пък за дядо Иван да не говорим! Райчо бе закърмен и отгледан с почти религиозна любов и преклонение към дядо Иван. Колко вечери баща му, беднякът селянин от Райковци Никола Трифонов, бе събирал децата си край огнището и къде като приказка, къде като заклинание им бе разказвал за силата на Русия, за неизбродимостта на земята ѝ и неизчислимостта на синовете ѝ, за обичта ѝ към България. И постепенно им бе втъпил, че „Русия“, „дядо Иван“ — това е равнозначно на надежда и упование в бъдното.

— Наша кръв е дядо Иван — обичаше да казва бай Никола, — той ще ни отърве и от робия, и от сиромашия, и от неправда...

Не само това — Никола Трифонов искрено вярваше, че дядо Иван не ще остави неоправено нито едно злощастие по българските земи. Кабзамалин^[5] някакъв смъквал кожите от гърбовете на раята^[6]? — „Дядо Иван скоро ще му подири сметка...“ Черкези^[7] бастисали християнско село и три дни се тъпкали с баници и пържени пилета? — „Няма да е задълго, дядо Иван ще им изкара пилетата и баниците през носа...“ Той стигаше дори до там, че смяташе дядо Иван способен да надвие и природните сили: „Градушка ли? Като дойде дядо Иван, той ще намира колай^[8] да стоварва градушките по голите чуки и да опазва плодната земя българска...“

Сега същият този вездесъщ дядо Иван, носителят на свободата, беше ей тук, отвъд реката — да извикаш по-силно и комай ще те чуе!

От този час насетне Райчо захвана да вижда в Дунава път на надеждата. Той пак седеше всяка привечер на „своя“ камък, но вече не мислеше за далечните страни и не се взираше за русалки и многоглави чудовища, а погледът му шареше само там, отсреща. Дошъл ли е насам дядо Иван? Заел ли е ниския бряг срещу Русчук? И какъв е той, солдатът на Русия, че го зоват „дядо“? Дали са всички беловласи като да речем този добър хаджи Йоан? Но ако са все стари като него, къде ще да е мощта им, която кара султана да трепери в цариградските си сараи?

Такива и даже по-чудати мисли се тълпяха една връз друга в малката рошава главица на чирачето Райчо, докато седеше край брега на великата река и с нетърпение дебнеше да зърне на отвъдния бряг дядо Иван, носителя на Доброто...

Колагасъ^[9] Халил бей^[10], настанил се в задната широка стая на хаджи Васильовия дом, причиняваше много ядове на Райчо. Не че се държеше обидно или господарски, не. Напротив — когато през вечер, през две се отбиваше на „бяла Рада“ при чорбаджията, той се отнасяше снизходително, едва ли не приятелски към момчето, което сменяше чинийките с мезета или наливаше изстудена ракия в чашките. Гневеше го боят с неизменното си самочувствие и с непоклатимата си вяра, че, както беше изразът му, „този път ще сложим Московеца на колене“. Ако се слушаха неговите думи (а Райчо се позаслушваше в разговорите на възрастните, докато им прислужваше на трапезата), това, руското излизане на Дунава и даже преминаването на дядо Иван на отсамния бряг в Добруджа, беше нищо, не дори и временен успех, а само перчене и бабайтлък^[11] на пехливанин^[12], който още не е сплел ръце с противника си за първата схватка. Халил бей не скриваше руското напредване, от неговата уста научиха и за обсадата на Силистра, но всичко туй, изречено от него, придобиваше окраска на нещо незначително и мимолетно. „Оная отпреди два̀сет и пет години^[13] няма да се повтори, чорбаджи, сега е наш ред да бъдем отгоре“ — тези бяха любимите му думи. И предлагаше бас „на ока^[14] кръв“, толкова сигурен се чувствуваше.

— На ингилизите и френците ли се уповаваш, колагасъ̀ ефенди^[15], когато залагаш ока кръв? — предпазливо подпитваше хаджи Васил Минков.

— Че френци и ингилизи ще ни бъдат полезни, туй е грехота да се отрича — отговаряше боят, но бързаше да допълни: — Важното е, че сега под нашия санджак-и шериф^[16] е друг аскер^[17], чорбаджи, не като оная отпреди четвърт век, който допусна московците на Дибич да слязат под Балкана.

Майсторът-терзия не възразяваше и дори благоразумно вдигаше чашка „за този аскер и за неговите славни забити^[18]“, но после, когато Халил бей се оттеглеше в задната стая, ругаеше гласно:

— Бошлаф^[19] ви е прословутият аскер, боклук е той както и по-рано. Ама пусто, че сега зад гърба ви са ония. Да не бяха те, московският цар вече да си е пил кафето до брега на Босфора...

— Кои са тия френци и ингилизи, чорбаджи? — осмели се да го попита веднъж Райчо.

Да беше този въпрос зададен на Никола Трифонов от колибите Райковци, той начаса щеше да ги представи като хилавци някакви, дето на дядо Иван и ноктите не могат да подрежат. Но хаджи Васил поклати загрижено глава и въздъхна:

— Големи сили са те, чоджум. Думат пътници, стоварили са безчетна войска при Варна. Така те развързват ръцете на турчулята, та сам виждаш колко нещо се ниже всяка нощ откъм Шумен...

Беше вярно. За русчуклии не беше тайна, че всяка нощ многобройни турски части, топове и каруци с джепане^[20] усилено се придвижваха насам, но денем не се виждаха никакви — спотайваха се по разни скрити места.

— Няма ли да ги срази дядо Иван? — зададе нов въпрос Райчо.

— А, сигурно ще ги срази — неуверено каза чорбаджията. — Но няма да му е леко с тях на дядо Иван, хич няма да му е леко...

След такива разговори Райчо пак лягаше с другите калфи и чираци на коравия одър в стаичката зад дюкяна, но за разлика от тях сънят дълго не идваше да прихлупи неговите клепки. Мяташе се той неспокойно, горест и грижа стискаха в костеливите си пръсти малкото му сърце на волен балканджия. Особено се измъчваше, когато горе, точно над главата му, Халил бей се веселеше със свои другари — нетърпими ставаха тогава за него и музиката на саза^[21], и провлечените маанета^[22], и звънът на чашите, и гордите и самоуверени думи на забитите, които един през друг изтъкваха личната си храброст, обещаваха да извършат какви ли не подвизи и взаимно се убеждаваха в близката победа над Московеца.

В такива нощи Райчо до късно не заспиваше, вираше се в мрака на стаичката, а между хилядите мисли, които се тълпяха в главата му, най-отчетливо изпъкваша два въпроса:

Допустимо ли е да се окаже вярно, че османлиите, подкрепени от могъщите си съюзници, този път ще надвият Русия?

И още:

Какво може да стори той, Райчо, за да подпомогне дядо Иван макар само с ей толкова, колкото крайчеца на кутрето, в битката му срещу враговете — неговите и на България?

Обикновено Халил бей излизаше скоро след изгрев слънце и се прибираше чак вечерта, а понякога и късно през нощта. Този ден обаче той направи изключение — отби се за няколко минути до дюкяна по пладне, малко преди мюезините^[23] да призоват правоверните за йойле намазъ^[24]. Той поговори нещо с майстора и накрая, докато хаджи Васил кимаше в знак на съгласие, завърши високо:

— Нали разбираш, чорбаджи. Аз мога да пратя войници, но ще бъде неудобно, когато ги срещат с такъв товар в ръцете...

— Бъди рахат^[25], колагасъ ефенди. Ей го Райчо — той завчас ще свърши работата.

Момчето, което по същото време беше на другия край на дюкяна, долови името си и се заслуша. Беят поклати глава:

— Не може да се справи Райчо, чорбаджи. Каса шампанско е това, не е шепа ашици.

Райчо вече бе научил какво е това шампанско, беше го виждал в стаята на забитина — чуждестранно вино, което се пени от само себе си и тапите на което изскачат с гърмеж като от пищов и се удрят о тавана.

— И за това нямай грижа, бей ефенди. Ще проводя и Станко. — Говореше за друго едно чираче. — Касата няма да се опре на тези двама юнаци.

В случката нямаше нищо необичайно — колко им беше на двете здрави момчета да пренесат касата от наредената по европейски гостилница на австриеца Хойдегер до дома на хаджи Васил Минков! — и тя положително нямаше да се запечати в паметта на момчето, ако не бяха нейните последици. По-точно — ако шампанското не бе развързало нечии езици.

Вечерта горе, у Халил бей, се събра много свят, все забити като него — може да имаше дузина. Изгърмяха много тапи, изпяха се двойно повече бабайтски песни, а между едните и другите се разнасяха шумни наздравници, които все говореха за скорошната победа на полумесеца над кръста. Особено ехтеше един сипкав глас, който начесто повтаряше:

— Вдигнете чаши, ефендилер! Да пием за славните дни, които ни очакват. Защото само след седмица, на два̀сет и пети юни, когато ще се стоварим изневиделица отсреща, така ще подпалим петите на

Московеца, че няма да ги угаси с бяг до дивия си север, ами ще трябва да ги топи между ледовете, където са белите мечки...

Тази нощ сънят обори Райчо по-късно от друг път, във всеки случай след като пропяха първи петли. Наздравниците за близката победа, денят двадесет и пети, думите за изненадата и за неизбежния погром на руските солдати — всичко това бе опарило гърдите на малкия българин, не му позволяваше да заспи. Боже мой, такваз люта заплаха да тегне над главата на дядо Иван, пък той, безсилният, да не може да стори нищо, за да я предотврати!... Когато най-сетне умората го надви, той сънува кошмари — страдалци с обгорени пети, поле, залято цялото с кръв, турски аскерин някакъв, който го е притиснал под тежестта на тялото си, стиснал е с две ръце гърлото му и го души, души...

Също и на другия ден Райчо се чувствуваше като болен, не можеше да събере мислите си. Беше неспособен да внимава, извърши няколко малки белй, на три пъти заслужи Първан, главният калфа, да го хлопва по главата с аршина^[26]. Едва дочака слънцето да залее с жарава и пурпур Дунава и не отиде, а изтича до „своя“ камък. Глождеше го все същият въпрос, все същата мъка: ще остави ли той, потомъкът на изстрадали, но славни българи, тази река да почервене не от залеза, а от кръвта на дядо Иван? Обръщаше се с него към себе си, после и към Дунава и колкото и да е странно, реката му даде отговор.

То стана, когато откъсна за миг поглед от отсрещния бряг и за пръв път забеляза долу, току-под краката си, няколко турчета, които си играеха на плиткото. Оставили дрешките си на камъните, те цамбуркаха из водата, гонеха се, надплуваха се, събаряха се и всичко това бе съпроводено от радостен глъч и врява. „Лесно им е! — помисли завистливо Райчо. — Нали са отраснали тук, на брега... — После се защити: — Ама я да ги опъна по пътеката към Мечи поляни, тогаз ще видим кой за какво го бива!“ След малко обаче една подробност привлече вниманието му — не за всички турчета от веселата тайфа^[27] прилягаше да се каже, че са като риби във водата, имаше едно, комай беше най-дребничкото, което се държеше на повърхността с помощта на кратунки, вързани под мишниците, но пак не отстъпваше на другите и по лудуване, и по отдалечаване към по-дълбокото.

Сякаш гръм трясна в нозете на бедния Райчо. Той се изправи, потърка очи. Не, нямаше грешка — турчето с кратунките не само се крепеше над водата, но като цапаше с ръце и крака, се движеше насамнатам почти наравно с останалите. Прощумя балканджийската кръв в жилите на момчето, устните му произнесоха гласно:

— Това е! Дядо Иван ще научи навреме какво му гласят тука. Туй нищо и никакво османлийче не се плаши да плува с кратунки, че аз ли ще се уплаша, дето съм от майка балканджийка роден и мляко от самодивски гърди засукал^[28]!...

После обаче пак го връхлетя споменът за разните духове и чудовища, които дебнат от дълбините. Усети внезапен студ да сковава пръстите му, после тръпка някаква премина по коленете. Ужасът от предишните месеци отново протегна ръце към сърцето му. Райчо се поколеба — нали в края на краищата беше достатъчно да си каже нещо като „Е, не е лъжица като за моята детска уста“, за да се почувствува оправдан пред самия себе си. Но той намери сили да тръсне рошава глава и не да изрече, а почти да изкрещи, сякаш в желание да надмогне слабостта си:

— Не, не и не!... Ако ще и да умра, ще бъде!... Още тази нощ!...

Когато се увери, че всички са заспали, Райчо полека се измъкна изпод общата черга, която им служеше за завивка, слезе от одъра и пипнешком събра дрешките си, но тъкмо да откrexне вратата и някой сънливо каза до него:

— Почакай, ще дойда и аз.

Райчо разпозна гласа на Станко. Той трескаво размисля една дълга секунда, после реши — изчака двамата с приятелчето му да са извън одаята^[29], безшумно затвори вратата зад гърба си и едва тогава отговори:

— Не отивам там, където ти мислиш.

— Ами къде?

— Да се къпя.

— На реката? — ококори очи Станко.

— На реката.

— Че баш сега ли бе, Райчо?

— Който е юнак, сега се къпе. По видело и баба знае. Ако искаш — хайде с мене!

Покани го, понеже го имаше за плашлив. Но за негова изненада Станко прие. И не след дълго двете момчета бяха до брега.

— Аз съм дотук — рече Станко, когато стъпиха на крайречните камъни. — Сеира^[30] ти само да погледам ми се...

— Шшшшт! — прекъсна го Райчо. — Какво си се развикал? Да не искаш да събереш тук аскера и цялата глутница конашки заптиета^[31]?

— Ама защо се сърдиш бе, Райчо? Ние да не вършим нещо забранено и тайно?

Без да му отговори, другият вече бе свалил дрешките си и ги скупчваше върху един изхвърлен от реката дънер.

— Аз ще вляза — каза после. Зъбите му тракаха — не се разбираше дали от страх или от студ. — Ти ме почакай. Пък ако се забавя, прибери ми нещата и се върни при другите.

— Че къде ще се забавиш? Нали само...

— Стига си приказвал! — за втори път го срязва Райчо, докато обрамчваше вързаните една за друга кратунки. — „Защо“, „къде“, „кога“ — аман от твоите питаници! — Той пристъпи към водата. — И ако не ме видиш на сутринта да се надигам от одъра, прави се на паднал от небето, туй го имай от мене.

С тези думи той нагази в реката. Чуха се няколко плясъка, после всичко се умълча. Самотата склочи пръстен около Станко, уплаши го. Той не чака много-много, а като събра дрешките на приятелчето си, побърза към къщата на хаджи Васил Минков.

Не криеше пред себе си, че изпитваше луд, безпаметен страх. Да не беше Станко, той положително щеше да си запее някаква песенчица, както правеше някога в Райковци, когато минаваше през тъмното. Но сега го досрамя — нали сам бе рекъл, че който е юнак... Нагази до глезените и спря; поиска му се да каже някаква молитва, ала главата му сякаш бе празна и куха като кратунките и нито едно свято слово не му дойде на ум. Прекръсти се набърже и стиснал зъби, направи още крачка-две напред в мастиленочерната река. Там стъпи на някакъв хлъзгав камък и внезапно се катурна във водата. Кратунките

веднага издърпаха главата му на повърхността, а ръцете и краката му, без да ги направлява, зашляпаха безредно. Тогава усети, че се придвижва, че брегът остава все по-далеч от него и му се прииска да изкрещи от радост: виждате ли, хора, той нивга не е опитвал, до вчера даже не е допускал, че някога ще се впусне по бездънна вода, пък сега плува, плува!...

Райчо преглътна вика си. И вместо това се постара с равномерни тласъци на краката и загребвания на ръцете да усвои малко по-добре плуването. Сполучи ли или не, това не пролича твърде, пък и много скоро му се наложи и друго усилие — да се справя с поделото го течение и с вълничките, които упорствуваха да пълнят устата му с вода. Когато най-сетне реши, че е посвикнал с реката, той се извърна и погледна назад. Пусто да опустее това обръщане — то върна предишния Райчов страх. Брегът изобщо не се виждаше, мяркаше се само някаква светлинка, но и тя бе толкова далече, че да я назовеш накрай света, надали ще сбъркаш. За пръв път Райчо осъзна как е сам, безнадеждно сам сред една враждебна стихия и тази мисъл вледени душата му. Крайниците също вече отказваха да се движат — нямаше я волята, която им заповядваше досега. И момчето се залюшка безпомощно, увиснало на кратунките си и подхванато от ускорения бяг на реката.

Не щеш ли, точно тогава дойде и друго премеждие — нещо гъвкаво и рехаво се отърка о гърба на Райчо. Той не се удържа и изпищя от уплаха. Горкото момче — то никога нямаше да узнае, че това е било само купчина сено, кой знае откъде подхванато и понесено от реката. За него беше от сигурно по-сигурно — докоснала го бе разпуснатата коса на някоя русалка, от онези, които, ако не привлекат плувеца към дъното с измамния си чар, оплитат го в косите си и тъй го повличат надолу. Представата за тази обитателка на дълбините го извади от вцепенението му. С дива ярост зашляпа по повърхността, изскубна се от прегръдката на злоещата коса, но не спря, а продължи нататък. Когато се задъха, понамали усилието, но вече не си позволяваше нито да спре, нито да извърне поглед. Напред, напред, Райчо повтаряше си трескаво. — Напред, плувай нататък, където те чака дядо Иван!...

Уви, изпитанията не бяха свършили. Новото премеждие дойде, когато изтокът вече бавно-бавно посребряваше. И когато се бе очертал

и завѣтният бряг отсреща и неговият изглед бе покуражил малкия плувец. В главата на Райчо започнаха да се въртят въпроси за това как ли ще се срещне с дядо Иван и дали ще си разберат думите с него, когато...

Момчето погледна наляво и в един миг дъхът му спря — точно към него се носеше един воден змей, разтворил отдалече гигантската си паст. Не бързаше; просто приближаваше със спокойствието на онзи, който е сигурен, че жертвата няма да му се изплъзне. Какво да стори Райчо, боже мой? Как да се противопостави на тази сила, изплувала не от дълбините, а от самия пъкъл? Ако всичко това ставаше в приказка, а не наяве, Райчо навярно щеше да извърне лице към опасността, да посрещне в открит бой чудовището и с голи ръце да разчекне зейналата му уста. Сега обаче не се случи нищо подобно. Уплашен до несвяст, той отново призова всичките си сили и побягна настрана от приближаващата заплаха. И слава богу — изплъзна се. Чудовището мина някъде зад голите му пети и продължи надолу по течението. Райчо хвърли един мигновен поглед подир него. Видя не клон, а цяло разперено дърво със свежа зеленина по него, което се влачеше по повърхността със стеблото назад, ала тази гледка не го излъга — още от разказите на майка си знаеше, че чудовищата могат да се превръщат по своя воля в какво ли не.

Накрая дойде и умората. Тя натеза в ръцете му, притисна гърдите, задъха го, завъртя червени кръгове пред очите му. Райчо продължи — онзи, който бе мъкнал по търновските баири мокрите черги на буля Петковица, не можеше да преклони глава пред това усилие.

По едно време усети, че течението не го влече вече с предишната сила. Понадигна глава и що да види — брегът, жадуваният бряг беше на не повече от един хвърлей пред него! И даже нещо повече — там, между онези шубраци, се възправяше някакъв мъж с пушка през рамо и му махаше с ръка.

— Идвам, идва-а-ам, дядо Иване!... — развика се момчето. — Идв-а-ам!...

И заедно с думите изстиска от себе си всичко, което още можеше да се превърне в движение.

Мах... Втори... Трети... Още един мах...

После изведнъж всичко пред него плувна в някаква странна розова мъгла...

Първо се свести тялото му, пък доста по-късно и разумът. В началото той усети блажена топлина да се разлива по снагата и крайниците му, после долови движенията на една корава длан, която с безкрайна нежност го разтриваше с някаква сгряваща течност. Райчо бавно отвори очи. Намираше се под платнения купол на една шатра, а онзи, който с такава благодост се грижеше за него, беше един огромен мъж, същински великан; имаше изпъчена, твърда гръд, чаталеста брада и неизмерима ласка в светлите очи. Момчето разбра — беше при руски солдат, при легендарния дядо Иван!... Усмихна се щастливо. После обаче си спомни всичко и подскочи:

— Чичко, аз трябва...

— Не говори, не говори, малъшка — притисна го пак към одеялото другият. Странно: приказваше уж на друг език, пък Райчо му разбираше всяка дума! — Не говори! Сперва душу собратъ надо...^[32]

— Но аз нося важна вест за най-големия началник!...

— Начальство, батенька, потерпит пока выпьем по стаканчику чая.^[33]

Колко отдавна Райчо не беше срещал подобна нежност! Порови в спомените си и те го отнесоха назад, преди повече от четири години в Райковци — във времето, когато майка му беше още жива...

— Кой си ти? — попита по едно време.

Великанът, зает да запарва чай, извърна глава към него и предишната ласка отново разцъфтя върху лицето му. Кой знае защо, въпросът го развесели.

— Для тебя — дядя Иван — каза. — А по-иному рядовой Иванов Иван Андреич^[34].

Момчето изобщо не чу последните дълги имена и титли. Като разбра по своему думата „дядо“^[35] то си мислеше щастливо: „Това е, знаех си аз — стигна ли до брега и ще попадна в ръцете на дядо Иван. — После, сгряно от дебелото одеало и добротата на русина, се запита лениво: — Но защо е дядо, щом няма нито един бял косъм?“

Войникът го облече в един шинел, малко грубоват, но топъл и толкова дълъг, че Райчо трябваше да повдига краищата му, за да не се

препъва в тях. Пиха и чай и сетне...

Сетне се завъртя такава вихрушка, че в последвалите дни момчето напразно се мъчеше да внесе някакъв ред в спомените си. Разпитваха го цял ред началници, малки и големи, млади и по-възрастни, голобради и белокози, а веднага след като се наобядва с войниците (за това се погрижи приятелят му дядя Иван) с него разговаря и още един чичко, възпълен, с червени бузи и добре разресани ситнокъдриви бакенбарди, към когото всички се отнасяха с особено почитание. Райчо се стараяше на всеки да даде колкото се може по-точен отговор, пък за което не му беше известно, простичко казваше „Това не знам“. Но затова пък държеше всекиму да каже колкото е възможно по-сериозно: „В нощта срещу двадесет и пети ще ви изненадат...“

Райчо се надяваше, че тази въртележка ще свърши със срещата с големия началник, но се излъга. След като разговаря с него, чичкото с бакенбардите повика няколко офицери и докато те стояха изпънати като струни пред него, им занарежда заповед след заповед. Момчето го слушаше, но не разбираше нищичко — какво можеше да проумее то, селянчето от Балкана, от думи като „дивизия“, „ескадрони“, „батареи“, „фланкиране“, „позиция“... А като свърши с разпореденията си, началникът се обърна пак към него с помощта на преводача, който бе участвувал в разговора:

— Знаем, че си уморен до смърт, момко. Но от името на руската войска те моля да положиш още едно усилие. Налага се двамата с тебе да направим малка разходка...

Качиха се на един кабриолет с меки яйове, седнаха един до друг и кочияшът шибна конете. Райчо никога не бе допускал, че е възможно на едно място да се събере толкова много войска. Те минаваха покрай пешаци с дълги пушки на рамо, сторваха им път ездачи със саби до коленете и с дълги изострени пръти в ръце, изпреварваха върволици от топове и каруци, натоварени със зелени сандъци... И навсякъде солдатите спираха и отдаваха чест на началника, а после облещваха очи, когато виждаха до него на седалката едно тъмнооко момче, черната коса на което упорствуваше да стърчи във всички посоки, облечено посред лято в дълъг войнишки шинел, изпод който се подаваше голото му тяло...

Не пътуваха кой знае колко дълго и пристигнаха в един град. Кабриолетът скоро спря пред двуетажна къща, боядисана в жълто и кафяво; от входа ѝ се показа гиздав млад офицер, който тракна токове пред чичкото с бакенбардите и в отговор на въпроса му произнесе отчетливо:

— Тъй вярно, Ваше превъзходителство. Негово сиятелство е предупреден и ви очаква.

Поведе ги по стълбите, почука на една врата, отвори я и ги пропусна да влязат. До стената отсреща имаше един мъж в синя униформа, богато украсена със сърмени ширити и златни висулки около пагоните. Той беше на крака, надвесен над голяма карта, която покриваше почти цялата маса пред него. Когато чу стъпките им, той вдигна глава, изправи се. Изгледа Райчо продължително, после попита:

— Този ли е, генерале?

Човекът с румените бузи и къдравите бакенбарди отговори със същото уважение, с което досега другите се обръщаха към него:

— Да, Ваше високопревъзходителство. Позволявам си да ви представя българския разузнавач Райчо Николов.

Приветлива усмивка се хлъзна по лицето на Негово високопревъзходителство. Той направи широк жест с ръка и каза на Райчо:

— Ну что, дорогой мой, подойди, присаживайся здесь. Посидим, поговорим...^[36]

Райчо така захласнато се взираше в него, че забрави да повдига полите на шинела и за малко не се просна на пода. Този най-голям началник (много по-късно Райчо щеше да разбере, че е бил лично генерал-адютант княз Михаил Дмитриевич Горчаков, главнокомандуващ руската Дунавска армия) беше със светло лице, грижливо подстригани мустаци и бакенбарди, сресана на път коса и очи, които по цвят напомняха планински езера. Двамата с Райчо седнаха в меките кресла, другият началник остана прав.

— Значи, ти си прекосил реката — започна генерал-адютантът. — Трябва да си добър плувец...

— Ами! — отговори момчето. — Хич не ме бива в плуването, ама аз така... с кратунки...

Думата „кратунки“ затрудни княза. Той повдигна въпросителен поглед към правия мъж и той му каза нещо тихичко, на руски.

— Не те ли беше страх?

— Уха — чистосърдечно призна Райчо. — И още как! Че то си е за страх. Нощ, тъмнина, пък в реката ужасии — колкото щеш...

— Тогава защо го направи? Защо се впусна в тази пълна с ужаси река?

— Знаете ли, Ваше... Ваше...

— Остави, не се мъчи — помогна му Михаил Дмитриевич Горчаков. — Можеш да ми казваш само „княже“.

— Княже? — слиса се Райчо. Без да го съзнава, той се свлече от високото кресло и застана прав. — Мигар вие сте княз?

— Представи, си, да.

— Ама такъв, като в приказките?

— Е, не точно като в приказките. — Светлите очи се смееха неудържимо. — Малко по-земен. Но седни, седни, имаме да говорим дълго. — Горчаков почака момчето да се настани отново в мекия стол и поднови въпроса си: — Щеше да ми кажеш защо предприе това нощно плуване през реката, щом като в нея е имало толкова ужаси.

— Баща ми честичко говори, че вие сте от наша кръв и че ще ни избавите от робията. А като научих какво ви гласи турчинът, не ми даде сърце... — Не му стигнаха думите, за да обясни всичко, което бе чувствувал през изминалите два дни. — Тъй де — завърши, — не е редно човек да чака всичко наготово.

Разговорът забавляваше княза, но думите „какво ви гласи турчинът“ го върнаха към главното.

— Добре, вярвам ти — каза. — Опитай се сега простичко, но без да пропуснеш каквато и да е подробност, да ми разкажеш какво си научил.

За кой ли път днес Райчо разказа всичко. Главнокомандуваният не го прекъсваше, но и не изпуцаше нито една думичка; той с машинален жест гладеше високото си чело с показалеца на дясната си ръка, а погледът му не слизаше от безхитростното лице на момчето. Когато Райчо свърши, започнаха въпросите: какви части са се придвижили откъм Шумен, къде се укриват, с колко кораби и лодки разполагат турците в Русчук, коя дата точно е споменал дрезгавият глас и прочее и прочее. Изглежда, князът остана доволен от сведенията, понеже накрая лицето му отново загуби това изражение на

напрегнатост и съсредоточение, с което бе слушал българчето, и предишната синя усмивка се върна върху него.

— Да сме пропуснали нещо, мальчик? — попита накрая.

— Знам ли, може и да съм пропуснал нещичко. То днес е такъв ден, че... Но кълна се в паметта на мама, не съм измислил нито дума...

Княз Горчаков дрънна една малка камбанка и в същия миг при тях се появи онзи спретнат млад офицер. Нареди му да се погрижи за момчето като за негов, на главнокомандувачия, личен гост и да повика офицерите от Главния щаб.

Когато командирите се събраха при него, князът започна направо:

— Господа, искам веднага да ви кажа, че повярвах напълно на сведенията, донесени от малкия разузнавач. И веднага ще добавя, че според мене, планът на турците не е измислен лошо. Ако се стоварят с изненада тук, а после със стремителен удар продължат на изток по левия бряг на Дунава, нашите части при Силистра ще бъдат отрязани.

— И от обкръжители ще се превърнат в обкръжени — вметна началник-щаба.

— Поради това заповядвам, господа, да отговорим на изненадата с изненада. Ще подготвим малка клопка на господа османлиите пък...

— Горчаков се засмя, — пък ще видим чии пети ще се запалят... Имаме пет, не, вече само четири денонощия, господа — продължи той сериозно. — Времето е и много, и малко — зависи как ще го използваме. Вие, генерал Саймонов, като че искате да кажете нещо?

Онзи, който за Райчо бе чичкото с румените бузи и къдравите бакенбарди, се изправи.

— Желая да уведомя, че пет часа преди Ваше сиятелство аз също повярвах на момчето. И дадох първите разпореждания за придвижване на частите от поверената ми дивизия.

Той приближи до картата и запозна княза и другите офицери със заповедите, които бе отдал преди няколко часа. Всички ги одобриха, а после съставиха и подробен план за „горещото посрещане“ (изразът бе на началник-щаба), което щяха да устроят на нападателите. Когато всичко бе решено, княз Горчаков се готвеше да разпусне офицерите, но думите му спряха до края на устните.

— Още нещо ли искате да добавите, Саймонов?

— Да, Ваше високопревъзходителство. Струва ми се, че ще бъде несправедливо, ако оставим невъзнаграден подвига на малкия българин. Не са много хората под слънцето, способни да повторят извършеното от него...

— Прав сте, Саймонов, напълно сте прав. Не само ще го възнаградя по заслуги, но и ще се погрижа за бъдещето му. Уверен съм, че от него ще излезе офицер, който би бил гордост за която и да е армия в света. — Главнокомандувачият нареди на един от адютантите да въведе отново момчето. И когато Райчо се появи, поздрави го с думите: — Ето го и нашият герой!

Райчо застана сред стаята, огледа се и присъствието на толкова знатни офицери видимо го смути. А в същото време княз Горчаков приближи до него и му каза развълнувано:

— Благодаря ти, малчик. Благодаря ти от името на Негово величество царя, на матушка Рус и... да, и от името на България ти благодаря. Завиждам на народа, който те е родил и отгледал. И се гордея, че сме от една кръв, както са били думите на баща ти.

После сред всеобщото одобрително шумолене на офицерите свали един орден от собствените си гърди, приведе се и го закачи върху шинела, който покриваше крехкото телце на Райчо — на онова място, под което тупаше юначното сърце на малкия балканджия. А след това не се сдържа и бащински прегърна и разцелува момчето.

... Малко по-късно, когато другите се бяха разотишли, а той работеше при разгънатата карта с генерал Саймонов и двама офицери от оперативното отделение на щаба, навън се разнесе неочаквано „ура“ и небивала обща гълчава. Княз Горчаков вдигна глава, после кимна на един от офицерите:

— Бъдете така любезен, подполковник Оводов, да видите какво се е случило!

Офицерът погледна през прозореца и отговори с хубав, доброжелателен смях:

— Войската приветствува малкия герой, Ваше сиятелство. Научили са за геройството му и се радват, че такъв висок орден е украсил гърдите на толкова малко момче. Понесли са го на ръце, Ваше сиятелство, и го поздравяват с небивало „ура“...

— И е напълно заслужено — сериозно каза главнокомандувачият. — Бих искал по-често да имаме поводи за

такива триумфални чествувания...

Нов повод за ликуване имаха и то съвсем наскоро.

Беше на двадесет и пети юни, когато грижливо подготвеният опит на турците да се прехвърлят през реката бе съкрушен със стремителен отведен удар и се превърна в истински погром...

[1] Русчук — гр. Русе. ↑

[2] Терзия — шивач. ↑

[3] Желат(ин) — палач. ↑

[4] Чоджум — обръщение към дете; моето момче (момиче). ↑

[5] Кабзамал(ин) — бирник. ↑

[6] Рая — немохамеданското население на султанска Турция; прен. — безправен, робски народ. ↑

[7] Черкезин — човек от мохамеданско племе из Кавказ, част от което преди Освобождението било заселено по нашите земи и вършило големи издевателства над българското население. ↑

[8] Колай — начин на постъпване; способ, леснина. ↑

[9] Колагасъ — чин във войската и полицията между капитан и майор. ↑

[10] Бей — титла за високи военни и граждански чиновци; титла на малък феодален владетел или на крупен земевладелец. ↑

[11] Бабаит(ин) — лице, което се представя за юнак, за храбър човек; бабаитлък — представяне за юначество. ↑

[12] Пехливан(ин) — борец; прен. герой. ↑

[13] Намекът е за Руско-турската война от 1828–29 г., за която вече знаем от разказа „Мальчишка из болгар“. ↑

[14] Ока — мярка за тежина, равна на 1225 или 1282 грама. ↑

[15] Ефенди — господин; господине. ↑

[16] Санджак-и шериф — свещеното знаме, за което мюсюлманското поверие твърди, че е останало още от Мохамед. ↑

[17] Аскер — войска; войник. ↑

[18] Забит(ин) — офицер. ↑

[19] Бошлаф — празни приказки. ↑

[20] Джепане — боеприпаси. ↑

[21] Саз — струнен инструмент, подобен на мандолина. ↑

[22] **Маане** — провлечена мелодия с извивки. ↑

[23] **Мюезин (муезин)** — низш духовен чин; викач от минаре за молитва. ↑

[24] Ислямът изисква от мюсюлманите пет задължителни молитви на ден, за които ги призовават мюезините — викачи от минаретата. Втората от тях е йойле намазъ — обедната молитва. ↑

[25] **Рахат** — спокойствие, безгрижие; **рахатлък** — състояние на рахат. ↑

[26] **Аршин** — мярка за дължина, равна на 68,75 см; дървена пръчка за мерене, на която са нанесени деления от аршин. ↑

[27] **Тайфа** — дружина, чета (най-често на безделници). ↑

[28] Последните думи — автентични. Заимствувани са от спомените на Райчо Николов, написани пет години след разказваните тук събития. ↑

[29] **Одая** — стая. ↑

[30] **Сеир** — зрелище; гледане. ↑

[31] **Заптие** — стражар: заптисвам — арестувам. ↑

[32] „Мълчи, мълчи, дете. Мълчи! Трябва първо да си събереш душата...“ (рус.). ↑

[33] „Началството, любезни, ще потърпи докато изпием по чаша чай“ (рус.). ↑

[34] „За тебе — чичо Иван. А иначе редник Иванов Иван Андреич“ (рус.). ↑

[35] Дядя — чичо, вуйчо (рус.). ↑

[36] „Е, какво, драги, ела, настани се тук. Ще поседнем, ще поговорим...“ (рус.). ↑

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.